KAFKASYA, UKRAYNA VE TÜRKİSTAN HALKLARININ MİLLİ SAVUNMA ORGANI PROMETHÉE'DE KAFKASLAR

Fatma UYGUR*

Özet: İki deniz arasında uzanan Kafkas kıstağı coğrafi konumunun gereği uluslararası ilişkilerde barışçıl bir rol oynamak zorundadır. Bu çerçevede, XX. yüzyıl başlarında Fransa'nın Kafkasya'da ortaya çıkan özgürlük taleplerine duyarsız kalmaması Kafkas halklarını, desteklemesi beklenmektedir. Oysa Fransız-Rus ittifakında ilişkiler esasında ekonomik ve politik çıkarlarla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda Fransız basınına çeşitli vesilelerle parasal katkı sağlayan Rusya'nın hususî gayretleriyle Kafkasya meselesi gölgede kalmıştır.

Rus resmî çevrelerinin Fransız basını üzerinde böylesine bir etkisi varken Kafkaslardaki halkların bağımsızlık taleplerini duyurmak pek mümkün olmamıştır. 1926'da Kafkasya İstiklal Komitesi'nin yönetiminde milli demokrat Gürcü liderlerden Gvazava'nın redaktörlüğünü yaptığı aylık *Prométhée* dergisi, Paris'te Fransızca olarak Kafkaslarda *bağımsız konfedere bir devlet* önerisiyle on iki yıl boyunca yayımlanmıştır. Kafkasya'nın hiç bir zaman Slav olmadığını hatta *Akdeniz Medeniyeti*nin bir parçası olduğunu dile getiren yazılar aralarında Türklerin de bulunduğu çok sayıda aydın tarafından kaleme alınmıştır.

Bu bildiride, Kafkas halklarının, Ukrayna ve Türkistan'ın millî yayın organı olarak neşredilen *Prométhée*'nin Kafkasya meselesine bakışı Fransız-Gürcü ittifakı çerçevesinde incelenmiştir.

***Anahtar Kelimeler**: Prométhée, Rus-Fransız ittifakı, Kafkasya, Gürcistan, Giorgi Gvazava*

Caucasus In Promethée, The National Defense Organisation Of The Peoples Of Caucasus, Ukraine And Turkestan

Abstract: The Caucasian isthmus, located between two seas, has to play a peaceful role in international relations due to its geographical location. In this context, XX. It is expected that France will not remain insensitive to the demands for freedom that emerged in the Caucasus at the beginning of the century and will support the Caucasian peoples. However, in the Franco-Russian alliance, relations are closely related to economic and political interests. In this context, the Caucasus issue has been overshadowed by the special efforts of Russia, which provides financial contributions to the French press on various occasions.

With such an influence of Russian official circles on the French press, it was not possible to publicize the demands of the peoples of the Caucasus for independence. In 1926, under the direction of the Caucasus Independence Committee, the monthly magazine Prométhée, edited by the Georgian national democratic leader Gvazava, was published in French in Paris for twelve years with the proposal of an independent confederated state in the Caucasus. Many intellectuals, including Turks, wrote articles stating that the Caucasus had never been Slavic and was in fact part of the Mediterranean civilization.

In this paper, the view of Prométhée, which was published as the national organ of the Caucasian peoples, Ukraine and Turkestan, on the Caucasus issue is analyzed within the framework of the French-Georgian alliance.

***Key Words**: Prométhée, Russian-French alliance, Caucasus, Georgia, Giorgi Gvazava*

Giriş

Batısında Karadeniz, doğusunda Hazar Denizi'yle çevrili Kafkasya kıstağı coğrafi konumunun doğası gereği uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamıştır. Kafkasya'yı kuzey ve güney olarak ikiye ayırırsak Transkafkasya/Güney Kafkasya, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'dan oluşan bir coğrafi bölgedir. Ciscaucasia/Kuzey Kafkasya ise Rusya Federasyonu'na bağlı etnik cumhuriyetlerden oluşmaktadır. Kafkasya'nın merkezinde bulunan *Gürcü askeri yolunun* (Georgianroad, 2024) Rusya tarafından ele geçirilmesiyle galip çıkan Rusya bölgeyi hâkimiyeti altına almıştı. XIX. yüzyılda çeşitli zamanlarda Gürcistan, Dağıstan, Ermenistan ve Azerbaycan'ı da İran ile yaptığı savaşların bir sonucu olarak ele geçirmiştir. Kuzey Kafkasya'da 1817'den 1864'e kadar Ruslar, Çerkezler ve Şeyh Şamil önderliğindeki Çeçenler ve Dağıstanlılara karşı savaşmıştır. Böylece Kafkasya'nın ilhakına yol açan bu muharebeler Rusların yayılmacı tarihinde en uzun savaşlar dizisi olarak anılacaktır (Hoesli, 2006: 10).

* Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, fuygur@humanity.ankara.edu.tr

DOI :10.30546/100981.1.2024.0125

XX. yüzyılın başlarında Avrupa'daki ekonomik krizler Rusya'yı da etkilemiş ve Rusya'nın pek çok bölgesinde huzursuzluk baş göstermişti. Protestolar, nümayişler, grevler kısa sürede mevcut rejimin sorgulanmasına yönelik faaliyetlere dönüşüverdi. Misyoner dilbilimci Nikolay İvanoviç İlminskiy (1822-1891)'in Rus olmayan milletleri *Ruslaştırma projesinin* getirdiği huzursuzluğun da bu kitlesel gösterilerde etkili olduğunu belirtmekte yarar vardır (Kurat, 2010: 376-377).[1]

Şark Meselesi bağlamında Rusya'nın 1907'de kadar diplomatik açmazı vardı. Üç imparatorun ittifakı (Armaoğlu, 2010: 549). Rusya'yı 1907'de Rus-İngiliz yakınlaşmasına itmişti. Avrupa devletleri konseyinde büyük devletler güçlü kombinasyonlar içine girmişti. 1904-1906 aralığında doğuda Japonya'ya yenilen Rusya'nın sarsılan prestijini kurtarmak için batıya yöneldiğini görüyoruz. Bu bağlamda, Boğazların denetimi, Hristiyan Balkan halklarının bağımsız olmaları yönündeki talepleri ve bölgede siyasal nüfuzunun artması nihai hedeflerinden olacaktır (Armaoğlu, 2010: 1092).

Öte yandan Düvel-i Muazama'dan Fransa ile peş peşe diplomatik ittifaklar Rusya için umut verici gelişmelerdir. Fransa ile Rus İmparatorluğu arasında 1892 ile 1917 arasında oluşmuş bir askeri ittifak vardı.[2] Bu ittifak, Prusya bozgunu sonrasında Fransa'nın diplomatik yalnızlığını sona erdirip, güçler dengesini Almanya aleyhine bozmuştu (Beaulieu, 1888: 47). Zira 1882'de Almanya-Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İtalya arasında yapılanan askeri ittifakta bir üye başka biri tarafından saldırıya uğrarsa diğerleri ona yardım edecekti ki bu durum, Rusya'yı dışarıdan gelebilecek saldırılara açık hale getirmişti (Kurat, 2010: 405). Rusya da bu durumda Fransa'yla ittifak yapma ihtiyacı hissetmişti. Rus Büyükelçi Kont Aleksandr Izwolsky (1856-1919) Fransız-Rus ittifakının mimarlarındandır. Rusya'da Türk halklarının özgürlük taleplerinin desteklenmesinin önünde bu Rus-Fransız ittifakı engel teşkil edecektir (Uygur, 2018: 198). Ekonomik alanda 1888'de Fransa, Rusya'ya düşük faizli borç vermesi akabinde 1891'de Rusya'ya ilk resmi ziyaret iki ülke arasındaki ilişkileri epeyce yakınlaştırmıştı.[3] Zamanla Paris'te Rus Iswolsky'in maddi destekleriyle daha da pekişen Rus-Fransız ittifakına matbuat aracılığıyla ciddi katkılar sağlaması Fransızları Rus sempatizanlığından Rus h*ayranlığına* dönüştürmüştür.[4] Gelişen Fransız-Rus ittifakları *livre noir*[5]'' (Livre noir, 2024)'da açıklanmasıyla ortaya çıkmıştır. Buna göre Fransa, savaştan önce

[1] "*Ruslar egemenlikleri altındaki topraklardaki etnik grupları Çarlık yönetimi bünyesinde tutmak, siyasi birliğini tehdit edeceğini varsaydığı ''ötekiler'' üzerinden hegemonya kurmak ve ulusal egemenliğini korumak amacıyla farklı milliyetçi stratejiler öne sürmüştür. Bu stratejilerden biri olan İlminsky'nin eğitim sistemi doğrultusunda, Volga, Kafkasya ve Türkistan'da misyonerlik ve Ruslaştırma (Rusifikatsiya) politikaları uygulamıştır. Bu uygulamalar doğrultusunda medreselerin yerine yeni okullar açılmış, Arap alfabesinin yerine Kiril alfabesi getirilmiş ve Rusça öğrenmek şartıyla yerel dillerde eğitim verilmiştir.*" (Üstün ve diğerleri, 2019: 179).

[2] Bkz. 1890-1893 arası Fransız-Rus ilişkileriyle ilgili diplomatik belgelerin bulunduğu *Troisième Livre Jaune Français* serisinden *L'Alliance Franco-Russe*, 1918'de Berger Levrault'un editörlüğünde yayımlanmış resmi arşiv belgeleridir. Documents Diplomatiques L'Alliance Franco-Russe, Ed. Berger Levrault, Paris 1918, s. 203.

[3] Bu dönemde Rusya'ya verilen krediler Fransa'ya kâr olarak dönmüştür (De Valori, 1898: 107-108).

[4] Prens De Valori, Le Traité franco russe: mémorandum politique (Fransız-Rus anlaşması: siyasi muhtıra), adlı kitabında ilginç tespitlerde bulunmuştur: "*Saf insanlar, tarihin bu ihtişam ve güvenlik binasının iki kurucusunu zaten ilan ettiğinin farkında değiller: Rus halkı ve Fransız halkı*." 1898'deki bir başka tespiti de şöyledir: "*Avrupa dengesinin artık gerçek bir anlamı yok: konuşmamız gereken şey dünyanın dengesidir. İki dünyanın güçleri üç kategoriye ayrılmalıdır. Yalnızca iki birinci sınıf güç vardır: bunlar Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere. Rusya, Almanya, Fransa yalnızca ikinci sınıf güçlerdir. Avusturya, İtalya, İspanya, Osmanlı ve Japonya üçüncü kategoriye giriyor.*" (De Valori, 1898: 80)

[5] Kara kitap, amacı gerçek veya sözde bir durumu, yalanı, suiistimalleri veya suçları, genel olarak gizli veya az bilinen belgelere ve tanıklıklara dayanarak ortaya çıkarmak veya ihbar etmek amacıyla yazılan kitaba verilen isimdir. Kara Kitap'ın çoğunlukla siyasi bir amacı ve kapsamı vardır ve tartışmalara yol açar (Livre noir, 2024). Kara kitap: Rus arşivlerindeki belgelere göre savaş öncesi diplomasi. "*Kara Kitap'ın ilk cildi 1922'de çıktı.*

Rusya hakkında pek bir şey bilmiyordu, Iswolsky'nin Kara Kitap'ta yayınlanan yazışmaları, Paris'teki Rus büyükelçiliğinin Fransız basınına uygun direktifleri verme yöntemini de ortaya çıkarmıştır. *Fransız-Rus Cesaretinin Sarı Kitabı,* pek çok gazetenin Rusya'nın gerçek durumu hakkında bilgi saklamaya yönelik önerilere itaat etmesini tenkit etmiştir. Yani basın, halkın sesini, milletin gururunu özgürce, tercüme yapmak yerine itaatkâr çalışanlarının emek verdiği bir tür ticaret aracı haline gelmiştir.

Rus resmi çevrelerinin Fransız basını üzerindeki kontrolü o kadar büyüktü ki, Rusya'nın liberal uyarılarını dikkate alan neredeyse hiçbir gazete kalmamıştır. Ancak özellikle Iswosky'nin Rus büyükelçisi olarak Paris gelişi sonrasında, Poincaré Fransız kamuoyunda "*Cumhuriyetin adamı Rus emperyalizminin adamı oldu ancak Fransa da Küçük ayaklı Çar'ı oynamaktan çok memnun*" şeklinde benzetmeler görülmeye başlamıştır. İddialara göre Iswosky'ten itibaren basın, yazarlar ve hatta ekonomistler adeta birlik olmuşçasına Fransız Dışişleri ve Maliye Bakanlıkları bile Rusya Büyükelçiliği'nin *veznedarlığını* yapmıştır. Bu süreçte seçkin yazarlar, Rusya'nın ekonomik kalkınması, doğal zenginlikleri, askeri ve deniz gücü hakkında sayısız makaleyi çok kolay bir şekilde yayımlayabilmiştir (Les Documents politiques, diplomatiques et financiers, 1922: 86)

1. Prométhée[6] Dergisi'nde Kafkasya Meselesi

Prométhée dergisinde, Kafkasya meselesi pek çok yazar tarafından farklı bir bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Gürcü nasyonal demokratların liderlerinden hukukçu, politikacı, yazar ve Gürcistan Milli Demokrat Partisi'nin kurucularından Gvazava[7] (1869-1941) bu konuyu Gürcistan üzerinden değerlendirmiştir. Buna göre, Kafkas Kıstağı yaşanabilir bir devletin yaratılması için gerekli tüm verileri sunuyor mu sorusuyla tartışmalara katılmıştır. Öncelikle Kafkasya'nın bütüncül olarak kendisini Rusya'dan farklı bir *organizma* olarak görmesi gerektiğine inanan Gvazava'ya göre, yüzyıllardır burada ne dilde ne geleneklerde Slav ırkıyla hiçbir ortak yanı olmayan Gürcü, Ermeni, Azeri-Türk ve Çerkez halkları yaşamaktadır (Le Caucase, 1938: 40). Zira Kafkasya'nın Çarlık rejimi altında daima bir *genel valilik* oluşturmasının nedeni bu olmalıdır.

İçerdiği ve duyurduğu şeyler nedeniyle Fransız liderler için bunaltıcıydı. Bu biriken metinler, herhangi bir yoruma gerek bırakmadan hem basının hem de resmî tarihçilerine ışık tutmaktadır" (Livre Noir, 1922: xı).

[6] Paris'te Kafkasya ve Ukrayna halklarının haklarını savunmaya adanmış uluslararası barış ve adalete hizmet etme arzusuyla yayına başlayan Prométhée dergisi 1926'da ilk sayısını çıkarmıştır. Dergiyi resmi olarak yayınlayan Kafkasya İstiklal Komitesi olmuş yayın hayatı 12 yıl devam etmiştir. (Ek-1). Mehmet Emin Resülzade'nin "Azerbaycan Cumhuriyeti" başlıklı yazısının da yer aldığı birinci sayısı Kafkasya'nın problemlerine ışık tutmuştur. Prométhée'ye göre, SSCB döneminde Polonya'nın önderliğinde Rus tahakkümü altındaki halklarla beraber Rusya'yı içinden çökertmek için birtakım faaliyetler organize edilmiştir. *"Ukrayna, Azerbaycan, Gürcistan, Şimali Kafkasya, Türkistan, İdil-Ural, Don, Kuban halklarının yer aldığı bu hareketin adı ise Prométhée olmuştur. Promethee hareketi, 1917 yılı sonrasında kısa süreli bağımsızlıklarından sonra tekrar Rusya ile birleşen devletlerden kaçan muhacirlerin kurduğu bir hareket olarak bilinse de […] Prometeizm, RechPospolita zamanında Polonya'nın siyasetini belirleyen etkenlerden biri olmuştur. Prométhée hareketini RechPospolita hayalleriyle yanıp tutuşan, Leh milliyetçisi Jozef Pilsudski oluşturmuştur. Pilsudski, uygulamaya çalıştığı bu siyasi yolu halkının tarihi kökenine, Polonya'nın mesihçi rolüne bağlamıştır. Polonya'nın kutsal rolüne inanan birçok Leh aydın, bu hareketi desteklemiştir*." Geniş bilgi için bkz. (Çamlıyol, 2019: 55).

[7] Giorgi Gvazava, 23 Nisan 1869'da Tiflis'te doğmuş ve 21 Ocak 1941'de Paris'te ölmüştür. Gürcistan Milli Demokrat Partisi'nin kurucularından biridir. 1906'da Gürcistan'ın bağımsızlığını talep etmesi sebebiyle Sibirya'ya sürülmüştür. 1907'de bir katıldığı bir konferansta Rus yönetimini eleştirdiği için hapsedilmiştir. Gvazava Gürcistan Milli Konseyi'nin bir üyesi olmuş ve bu nedenle 26 Mayıs 1918'de Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'nin ilanına katılmıştır. Daha sonra Gürcistan meclisine seçilmiştir. 1921 yılında Fransa'ya yerleşmiştir. 1926'da Polonyalı Jozef Pilsudski'nin savunduğu Prometeizm ideallerini yayan *Prometheus'un İncelemesini* yayımlamıştır. 1926-1938'de Promethee dergisi redaktörü olmuş, 1929'da Gürcistan Milli Merkezinde nasyonal demokratları temsil etmiştir (Çamlıyol, 2019: 71).

Bilindiği gibi, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında yer alan ve Avrupa ile Asya arasında iki dünyaya bağlantı sağlayan Kafkas Kıstağı, doğası gereği coğrafi ve ekonomik bir birim oluşturur. Bu birimin maddi unsurları şunlardır: Bakü-Batum boru hattı ve merkezi Tiflis olan demiryolu ağlarıdır. Batum-Tiflis-Bakü hattı Karadeniz'i Hazar Denizi'ne bağlar, Tiflis-Culfa ve Bakü-Culfa hattı İran'a girer ve Tiflis-Sarıkamış demiryolu hattı Doğu Anadolu'dadır (Atabinen, 2005: 31). Gvazava, Kafkasya'nın toprak ve iklim çeşitliliği dolayısıyla değiş tokuş edilen ve birbirini tamamlayan her türlü ürünün zenginliği ülkenin farklı bölgeleri arasında gerekli bağlantıyı oluşturduğunu belirtmiştir. Bu yüzden Kafkasya her zaman *Akdeniz medeniyetine* ait olmuştur (Bulletin officiel du Comité France-Orient, 1926: 8). Zira Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Batı Avrupa ile ilişkileri Rusya ile olan ilişkilerinden daha kapsamlıydı. Kafkasya Rusya'dan pek çok bakımdan farklı bir konumdadır (Le Caucase, 1938: 38).

Gvazava'ya göre, Rusya tarafından 1864 yılından itibaren, Kafkasya'nın sayısız doğal zenginlikleri düzenli olarak sömürülmeye başlanmıştır. Ancak bu sömürüde Rus teknolojisi ve sermayesi neredeyse önemsiz bir rol oynamıştır. Burada bir örnek vermek gerekirse; iyileştirilmiş ekstraksiyon[*], üretim ve taşıma süreçlerinin uygulanmasıyla petrol zenginliklerinin büyük ölçekte sömürülmesi, başlangıçta yerli ve yabancı sermaye sayesinde gerçekleştirilmiştir. Dış pazarların geliştirilmesinde önce Fransız sermayesinin, daha sonra İngiliz ve İskandinav sermayesinin etkisi ağır basacaktır. Yerli sermayenin Rus olarak görülemeyeceği düşüncesinden hareketle Rusya'nın batılı şirketlere taahhüt ettiği meblağ yüzde 10 veya 15'ini aşmamıştır. Bu bağlamda Kafkas sanayisinin diğer tüm dallarında bu oran sıfıra indirilmiştir (Prométhée, 1926: 5-6).

Öte yandan Kafkasya, Rusya'ya yakıt ve hammadde sağlamış ve böylece ticaret dengesini güçlendirmiş ancak karşılığında neredeyse hiçbir şey alamamıştır. Gvazava'ya göre, sermaye ve teknik- bilim yabancı, işçi kitlesi ise yerli olmuştur. Teknik ekipman, kimyasallar ve üretilen nesneler de büyük oranda Avrupa'dan gelmiştir. Bütün bunlar Kafkasya'nın Rusya'ya ilhakının sadece *siyasi değil ekonomik olarak da hükümsüz* olduğunu kanıtlıyor. Ne ekonomik ne de finansal açıdan Rusya ile bağlantısı yoktur; Ekonomik kalkınmasını kolaylaştırmak için Kafkasya'nın tarihin çizdiği normal yoluna dönmesi ve doğası gereği Avrupa ve Amerika'ya giden deniz yoluna açılması gerekmektedir (Prométhée, 1926: 6).

1917'de Kafkasya Rusya'dan ayrılmış 1918'de yasama organı Tiflis Diyeti ve ona karşı sorumlu Federal Hükümet siyasi bağımsızlığını ilan etmişti. Bu bağlamda Transkafkasya'da, 1918 yılında sosyo-politik konjonktürü milli çıkarlar çerçevesinde değerlendiren Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Rusya'dan ayrılarak kısa ömürlü de olsa bir çatı altında bağımsızlık ilan etmişlerdir. Bu ortam dışarıdan bir müdahaleyle bozulmamış olsaydı, bu yönetim biçimi ve Kafkasya'nın siyasi birliği kesin olarak pekişmiş olacaktı. Öte yandan Türkiye'nin kurtuluş savaşı mücadelesinde Bolşeviklerle ittifakı *Kafkas meselesinin* unutulmasına, hatta sahipsiz kalmasına sebep olmuştur. Kafkasya'nın reel politiğini bir tarafa bırakan Fransa ve İngiltere artık Moskova'yı muhatap almaya başlamışlardır. Rusya ise Kafkasya'da sadece politik ve stratejik bakımdan değil ekonomik bakımdan da avantajlı duruma gelmiştir (Prométhée, 1926: 6)

Bolşeviklerin Brest-Litowsk Antlaşmasıyla Kafkasya topraklarının bir kısmını Kars, Ardahan ve Batum'u Türkiye'ye devretmesini sanki olumsuz (!) karşılayan bir anlayış ortaya çıkmıştır. Kafkasya kendisini sadece Sovyet Rusya ile değil aynı zamanda *Türkiye ile de boğuşurken* buldu ifadesi bunu göstermektedir. Buna göre Kafkasya iki kıskaç arasında kalmıştır. Bu dış zorlukların üstesinden gelmek için Diyet ve Federal Hükümet, yerel koşullar

[*] Ekstraksiyon: Bir çözelti ya da süspansiyon içindeki inorganik veya organik bir maddeyi bir başka çözücü yardımıyla ayırma işlemidir. Kimyada saflaştırma değil ayırma yöntemi olarak kullanılır (Le Petit Robert, 1991: 741).

nedeniyle, Kafkasya'daki her ulusa tam hareket ve örgütlenme özgürlüğü tanınmasının gerekli olduğunu düşünmüştür (Prométhée, 1926: 6). Gvazava'ın değerlendirmesine bakılırsa bu süreçte Gürcistan, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya ve Ermenistan bağımsızlıklarını ilan ettiler ve kuzeydeki işgalcilere karşı savaşırken ve Türkiye'nin talepleriyle yüzleşirken ulusal hayatlarının yeniden inşası için çalışmaya başladılar.[8]

Prométhée yazarlarından Hosrov Bey Sultanzade[9] (1879-1943), Kafkasya'da bir devlet kurma fikriyle öne çıkmıştır. Somut öneriler içeren bu fikirleri kısaca özetlemek gerekirse önce demografik bilgilerle başlamaktadır. Buna göre, 1916 yılı istatistiklerine göre Kafkasya'nın on iki buçuk milyonluk nüfusunun dağılımı şu şekildedir: 3.500.000 Türk; Dağıstan-Adige 3 milyon; Gürcüler, 3 milyon; Ermeniler 2 milyon; 1 milyon göçmen unsur bulunmaktadır. Kafkasya'daki bu milletler arasındaki *düşmanlığın* ortak ekonomik çıkarlar yoluyla anlaşılabilir hale getirilmesi ihtimali göz önünde bulundurulabilir. Diğer taraftan her türlü dış saldırıya karşı korunabilecek istikrarlı bir devlet rejiminin yaratılmasına imkân veren tek bir temelin oluşturulması amacı güdülebilir. Buradan söz konusu platformun ana noktaları ortaya çıkmaktadır. Yani, Kafkasya'nın Rus-Bolşevik işgalinden kurtuluş mücadelesinde birlik ve bu dönem içerisinde dış politikada görüş birliği oluşmalıdır. Bu mücadeleden sonra savunmada birlik ve para birimi veya tek finansal sistem nihayetinde ortak bir gümrük birliği kurulabilir. Ulaştırma ve iletişim yollarının, demiryollarının, posta ve telgrafların birleştirilmesi de düşünülmesi gerekecektir. İşte zikredilen bu ideolojiyi gerçekleştirmek için hem göçmenler hem de Kafkasya halkları arasında Kafkas konfederasyon örgütleri oluşturulması gerekmiştir. Böylece "Kafkasya'nın güçlerin birleşmesi yoluyla kurtarılması", "Kafkasya tek konfederasyon" sloganlarıyla örgütler etrafında gruplaşmak bu yolda atılacak adımlardandır (Prométhée, 1926: 15-17).

2. Gürcistan Üzerinden Kafkaslar

Gürcistan, Rusya da dâhil olmak üzere Avrupa ve Amerika'daki çok sayıda güç tarafından hukuken bağımsız bir devlet olarak 7 Mayıs 1920 anlaşmasıyla tanınmıştır. Fransız hükümetine akredite olan temsilcileri dâhil olmak üzere Gürcistan resmi temsilcilerini yabancı hükümetlere göndermiştir. Bu çabalar sırasında Sovyet ordusunun işgali gerçekleşmiştir. Kızıl Ordu, üç yıl süren kanlı mücadelelerin ardından önce Kuzey Kafkasya, ardından Azerbaycan ve Ermenistan'ın, kısa süre sonra da Gürcistan'ın direnişini kırmayı başarmıştır. Azerbaycan ve Ermenistan hukuken tanınırken Gürcistan ve Kafkasya halklarının böylesi çaba ve mücadelesi görmezlikten gelinmesi yıpratıcı olmuştur. Bu nedenle, *Konfedere bir Kafkas devletinin* kurulmasının siyasi ve hukuki açıdan çok sağlam bir ulusal temeli vardır. Bu teze göre, Kafkasya'nın nüfusu yaklaşık 12.000.000'dir. Son derece zengin bir ülke olarak gerekirse sınırlarını kendi imkânlarıyla savunabilecek ve tüm uluslararası yükümlülüklerini yerine getirebilecek kadar güçlü, mükemmel şekilde yaşayabilir bir *Konfedere Devlet* oluşturabilir (Prométhée, 1926: 7).

Savunulan tezin genel kapsamı kesinlikle çok geniş ve büyüktür. Rusya tehlikesinin bertaraf edilmesi ve dünyanın büyük bir kısmında barışın sağlanması, uluslararası hayatın her alanında olumlu yansımaları olacaktır. Bundan ilk önce Kafkaslar faydalanacaktır. Aslında, doğal zenginlikleri sayesinde, özellikle Avrupa'nın ekonomik toparlanması açısından önemli

[8] Prometheus, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, Çerkesya ve Türkistan'ın davasını savunmayı amaç edinmiştir. Bütün bu ülkeler ulusal ve bölgesel birlik temelinde oluşturulmuş gerçek devlet oluşumlarıdır. Gürcistan'ın Avrupa, Amerika ve Sovyet Rusya tarafından hukuken bağımsız bir devlet olarak tanındığı tekrarlanmıştır. Azerbaycan da fiilen tanınmıştır (Prométhée, 1927/06-1927/07: 2).

[9] Hosrov Bey Sultanov (Sultanzade), Prométhée dergisinin kurucularından birisidir. "1925'de de İran'a giderek orada bulunan muhacirleri Sovyetlere karşı örgütlemeye çalışmıştır. 15 Temmuz 1926 tarihinde, Mehmet Emin Rasulzade ile birlikte İstanbul'da kurulan Kafkas İstiklal Komitesi'ne dâhil olmuştur. 1934-1939 yıllarında "Kafkas" grubunda faaliyet gösteren Hosrov Bey Sultanov Mayıs 1940'da Kafkas Konfederasyon Konseyi'ni İstanbul'da kurulan şubesinde Azerbaycan'ı temsil etmiştir." (Necefoğlu, 2022: 365).

bir rol oynaması istenmektedir. Bakü ve Grozni yağları evrensel olarak bilinmektedir. Bölgenin Manganezi tükenmez bir membaadır. Burada bakır, kömür, balıkçılık, ormanlar, ipek, pamuk, yün, tütün bol miktarda bulunmaktadır.[10] O halde *Özgür Kafkasya* hiç şüphesiz dünyanın en iyi yerlerinden biri haline gelecektir. Avrupa endüstrileri için önemli hammadde kaynakları bulunmakla beraber endüstriyel açıdan bakıldığında bölge oldukça geri durumdadır. Aletler, kimyasallar, tekstil ürünleri vb. her şeye ihtiyacı vardır. Kafkasya tek başına ihmal edilebilir olmaktan uzak, her iki dünyanın endüstriyel üretimi için önemli bir çıkış noktası olarak da sunulabilir. Ancak özellikle dikkate değer olan şey, Kafkasya'nın özgürleştiğinde güney Rusya'ya, Orta Asya'ya ve Ön Asya'ya önemli bir geçiş yolu açmasıdır. İnsanları ve ülkeleri birbirine yakınlaştırma çalışmasındaki rolü çok büyüktür. Avrupa ve Amerika'da ticari ve endüstriyel faaliyetlerin gelişmesi için muazzam alanlar açılacak ve sonuçlar küresel ekonomi için hesaplanamaz olacaktır (Prométhée, 1926: 8).

Kafkasya'nın Rusya'dan ayrılması Rusya'nın meşru çıkarlarına hiçbir şekilde zarar vermeyeceği fikri savunulmuştur. Zira Rusya hâlâ Karadeniz'e ve Hazar Denizi'nin bir kısmına geniş erişim hakkına sahiptir. Ayrıca Kafkasya'dan geçiş hakkı da devam edecektir. Bu nedenle *Özgür Kafkasya Devleti* yalnızca toprak genişlemesine ve emperyalist amaçlarına giden yolu tıkamaktadır. Prométhée'ye göre ekonomik kalkınmasına zarar verilmeyen ve ticari faaliyeti hiçbir şekilde engellenmeyen Rusya bu bölgeyi bırakmayı kabul edecek mi sorusu tartışmaların esas noktasını teşkil etmektedir. Hâlbuki Ruslar ise "*Kafkasya bir incidir, Rus tacının en kıymetlisidir*" şeklindeki sloganı tekrar etmeyi çok sevmektedir. Ancak "*inci*" kesinlikle Rusya'ya ait olmamış, elinde silahla her zaman yabancı egemenliğine karşı savaşan Kafkasya halklarının devredilemez mirası olmuştur.[11] Bölgedeki petrolü sondajlayıp çıkartma işi sadece Rus sermayesiyle yapılmamıştı. Batılı tüm şirketlerin kamulaştırıldığı bu süreçte adeta yağmalama bir hak oluşturmamalıdır. Bu bağlamda Prométhée'de ortaya atılan *Cemiyeti Akvam*[12] sinesinde *Bağımsız bir Kafkas Devleti* fikrine göre, Rusya'nın hammadde ihtiyacı Kafkasya'nın egemenliği ve diğer ulusların çıkarları ile tutarlı olduğu ölçüde karşılanabilir olmalıdır. Kısaca egemenlik ilkelerine ters olmadığı ölçüde Rus talepleri dikkate alınabilir ve karşılanabilir durumdadır (Prométhée, 1926: 8).

3. Fransa-Kafkasya-Ukrayna Manifestosu

Comité France-Orient (Fransa-Şark Komitesi), Paris'te Jean-Goujon[*] Salonu'nda düzenlenen konferansta Azerbaycan, Kuzey Kafkasya, Gürcistan ve Ukrayna Cumhuriyetlerinin misyon başkanlarını, en önde gelen temsilcilerini ve vatandaşlarını bir

[10] Kafkasya'nın "iktisadi özellikleri incelendiğinde görülecektir ki bu bölge madenleri ve zirai ürünleri ile savaşan taraflar için büyük imkânlar sunmuştur. Bilhassa Almanya'nın sıkıntısını çektiği petrol, magnezyum, bakır, kömür, tahıl, tütün, pamuk ve çay ile yün gibi hayvani ürünler bölgede bol miktarda mevcut idi. İngiliz belgelerine bakıldığında sadece işletilen petrol miktarı bölgenin savaşan taraflar için çok mühim olduğunu göstermektedir: Bakü 7,136,000 ton, Grozni 1,408,000 ton, Çekelen Adası 176,000 ton, Maykop 128,000 ton. Bu petrolün % 75'i Volga nehri üzerinden gemilerle kuzeye nakledilirken arta kalanı Bakü'den Batum'a ve Grozni'den Mohaçkala'ya (Petrovsk) boru hatları ve demiryolu ile taşınmaktaydı." (Çağlayan, 2000: 491).

[11] "1860'ların başında petrol kuyularının yüzde sekseni Müslümanların elindeydi; oysa bu oran yirmi yıl sonra yüzde yirmiye indi. Bununla beraber Azerî Müslüman işadamları hükümetten tercihli muamele gören Ermeni ve Rusların artan rekabetine rağmen gayrimenkul piyasası, ipek eğirme ve daha bazı alanlar zerinde kontrolü muhafaza ettiler." Buna göre, Bakü 1850'lerin ortasında 15.000 nüfuslu iken bu gelişmelerden sonra 200.000'i geçen nüfusuyla sanayi ve finans merkezi haline gelmiş ve modernist milliyetçilerin fikrî beşiği olmuştur (Karpat, 2010: 535).

[12] Milletler Cemiyeti, savaş sonrası dünya barışını korumak ve sürdürmek için 32 devletin temsilcilerinin bir araya geldiği Paris Barış Konferansı'nda (18 Ocak 1919) ABD Başkanı Wilson tarafından alınan bir kararla teşekkül ettirilen, Fransa ve İngiltere'nin söz sahibi olduğu bir kurumdur. Milletler Cemiyeti'nin güvenliği sağlama yolunda aldığı kararlar genellikle Fransız veya İngiliz çıkarlarına ters düştüğü için sonuçsuz kalmıştır. Mandaterlik adı altında sömürgeci düzene devam etmek istemişlerdir (Armaoğlu, 1983: 146).

[*] Jean-Goujon (1510-1567) Fransız Rönesans dönemi heykeltıraş ve mimar.

araya getirmiştir. Parlamento, Belediye Meclisi üyeleri, Ordu mensupları, Enstitü görevlileri, Sanayici, Maliyeci ve Paris entelektüel çevreleri, basın vb. dâhil yüzlerce kişi burada temsil edilmiştir. Prométhée bunu, Karadeniz ülkelerini kendi aralarında birleştiren ve onları Fransa'ya bağlayan çıkarları vurgulayan *Fransız-Kafkas* ve *Fransız-Ukrayna* dostluğunun bir gösterisi olarak belirtmiştir. Bu ülkelerin temsilcileri Fransızların da katılımıyla dostça karşılanmıştır (Prométhéee, 6/7. 1927: 10-11). Comité France-Orient'ın genel sekreteri bu gruba şöyle hitap etmiştir: *"Biz aslında Fransa-Şark Komitesi'nde propaganda yürütüyoruz, Akdeniz'den mavi dalgalara, Kafkasya'nın beyaz yamaçlarının çok gerisine kayan bu geniş Doğu'da Fransız itibarının ve onun en acil çıkarlarının savunulması için propaganda yapıyoruz. ... 40 milyonluk bir ulus olan Ukrayna, aşılması gereken zorluklara rağmen genişlemiş bir Romanya'yı ve yeniden canlandırılmış bir Polonya'yı destekliyor; Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Kuzey Kafkasya, Asya'ya giden yolu kızıl ordudan kapatıyor, ateş kıstağını özgürce tutuyor, binlerce yıl önce insan ırkını yıldızların ilk ışınlarına uyandıran rüyalar ülkesi. Galiplerin diplomasisi için ne güzel bir program! Eski ve şanlı uygarlıklara ne büyük bir övgü! ... Aynı idealin etrafında aynı nefretler, aynı şehvetler kol geziyor. İhtiyaç duyulduğu gün, Fransa'nın etkisi ona geri dönecekti, öyle değil mi Beyler, aynı halklar ve yeni halklar, sizin halklarınız, Ukrayna'daki, Kafkaslardaki, Gürcistan'daki, Azerbaycanlı dostlarım, sadık müttefiklerim. Fransa-Doğu Komitesi, bu uzun ve haksız zulmün yakında sona ermesini memnuniyetle karşılamaktadır. Gerçeğe boyun eğmiyoruz ama onun içindeki Yasanın gücünü tanıdığımızı asla kabul etmeyeceğiz*." Büyük alkışlarla karşılanan bu coşkulu nutuktan sonra aralarında Merdan Topçubaşı'nın[13] da olduğu diğer konuşmacılar söz alarak Fransa'nın bu hareketi desteklediğini belirtmişlerdir (Prométhéee, 6/7, 1927: 10-11).

Genel olarak dikkatleri çeken cümleler Rusya'nın hâlâ herhangi bir fikre düşman olmaya devam etmesi mümkün olsa da Kafkasya'nın kurtuluşu için bu tür bir düşmanlık önemsiz kalacaktır şeklindedir. Hukuk ve özgürlük adına tüm Avrupa haritası yeniden çizilirse insanlık namına daha hayırlı olacaktır. Bu manifestoya göre Sovyet ordusunun her türlü hakkı hiçe sayarak işgal ettiği ve zulmettiği Gürcistan, adalet haykırıyor ve zalimlere karşı mücadelesini sürdürüyor. 1924 ayaklanması, Milletler Cemiyeti'nin dikkatini çekmiştir. Milletler Cemiyeti, uluslararası hukuka uygun, barışçıl yöntemlerle, adil bir çözüm sağlanana kadar sorundan vazgeçmeyecekti. Fiilen bağımsız bir devlet olarak tanınan Azerbaycan'ın ulusal gelişimi, tıpkı üç yıl boyunca bağımsızlığı için eşitsiz bir mücadele veren Kuzey Kafkasya gibi, yalnızca yabancı darbeyle durduruldu. Burada Milli kahraman Şamil'in mücadelesine; yeryüzünde uygar dünyanın ilgisine Kafkasya'dan daha layık başka bir ülke yoktur vurgu yapılmıştır. Birinci Dünya Savaş sırasında ilan edilen eşitlik ve uluslararası adalet ilkelerinin uygulanması konusunda Kafkaslardan daha nitelikli başka bir ülke bulmak gerçekten zordur. Bu manifestoda Wilson ilkelerine atıf yapılarak; tüm halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi boş bir vaat değilse, Kafkasya gibi iradesi göz ardı edilemeyecek bir ülkede tam ve derhal hayata geçirilmesi istenmiştir. Manifestoya imza atanlar, umumi barışın korunması ve insanlığın büyük yararı için Kafkasya sorununa adil bir çözüm bulmanın ve en iyisini yapmanın devlet adamlarının görevi olduğunu ilan etmişlerdir. Sonuçta Prométhée'ye göre Kafkas Kıstağının tarafsızlaştırılması yani Milletler Cemiyeti'nde bir Kafkasya Konfedere Devletinin yaratılmasından başka çözüm yoktur (Prométhée, 1926: 10).

[13] Ali Merdan Bey Topçubaşı (1863-1934) "Sadece Azerbaycan Türklerinin değil Rusya Türklerinin de siyasî, sosyal ve hukukî haklarının önemli savunucularından biri olan Ali Merdan Topçubaşı 4 Mayıs 1863'te Tiflis'te doğmuştur.[13] Vaktiyle dedesi Gürcü prensinin saray komutanlığını yapmak üzere Gence'den Tiflis'e göç etmiş ve buraya yerleşmiştir. Babası Ali Ekber Bey Çar ordusunun *Kafkasya Müslüman Süvari Alayı*nda subay olarak görev yapmıştır. Babasının 1868'te ölümünün ardından kısa bir süre sonra annesini de kaybeden Ali Merdan babaannesinin yanında Rusça eğitim veren *Tiflis Klasik Gimnazyumun*da tahsil hayatına başlamış ve burada devam etmiştir. Topçubaşı dönemin Petersburg'daki en iyi okulunda kısa süreli tarih, filoloji eğitimi aldıktan sonra aynı okulun Hukuk Fakültesini 13 Ocak 1889'da üstün dereceyle bitirmiştir." (Uygur, 2018: 3).

Benzer duygu ve düşünceleri çeşitli yazarların kaleminden aktaran Prométhée neden Prometheus'unki gibi olmasın sorusu çerçevesinde fikirler ortaya koymuştur. Gürcistan Uluslararası Komitesi Başkanı Jean Martin, yazısında "Birine dokunan diğerine dokunur" şeklindeki eski bir Cenevre özdeyişini kullanmıştır. Bu halklarda domino etkisi yaratacaktır.Yani, Ukrayna'ya dokunan Kuzey Kafkasya'ya dokunur; Kuzey Kafkasya'ya dokunan Azerbaycan'a dokunur; Azerbaycan'a dokunan Gürcistan'a dokunur; Gürcistan'a dokunan Ermenistan'a dokunur. Böyle bir durumda dünyanın birkaç büyük adamının tehdidine maruz kalan bu komşu bölgeler, aralarında her zaman fiili bir dayanışma içinde olurlar. Eğer bir fiili dayanışmaya ahlaki dayanışma da eklenirse, ortak kurtuluş gününde, ekonomik-siyasi dayanışma, zulüm gören beş milleti birleştiren bu bağları tamamlayabilecektir. Bütün bunlar için Avrupalı dostlara ihtiyaç vardır (Prométhée, novembre 1926).[14] Görünen o ki Fransızların dokunmasıyla diğer büyük devletler harekete geçecektir. Bu vesileyle Paris'te dergi yazarları Fransa'nın desteğini alabilmek için her fırsatı değerlendirmişlerdir.

4. Gürcistan'ın Fransa Üzerinden Kafkaslara Yaklaşımı

Prométhée'e göre Gürcistan, Arapların istilasından itibaren, Asya ile Avrupa arasında, Doğu ile Batı arasında ortaya çıkan ve yüzyıllarca süren devasa mücadelede önemli bir rol oynamaya çağrılmıştır. İki büyük din tarafından Hıristiyanlık ve İslam Orta Çağda dünya iki düşman kampa bölünmüştü. Bu dönemde Arapların İspanya'yı fethettiğini, hatta Fransa'yı işgal ettiği Charles-Martel'in onları Poitiers'de durdurduğu bilinmektedir (Pirenne, 2019: 220). Hıristiyan dünyasının diğer ucundaki Gürcistan da aynı düşmanlarla savaşıyordu. Uzun mücadelelerden sonra Araplar Gürcistan'dan sürülmüş, Fransa, Avrupa'yı Arap istilasından kurtarmıştı. Gürcistan ortak davası olan Avrupa medeniyeti için tüm enerjisini harcamış ve kanını dökmüştü. Yazara göre, böylece Gürcistan ve Fransa, aralarındaki uzak mesafeye rağmen ve birbirlerini tanımadan aynı davaya hizmet etmişlerdir. *Kaderin bahşettiği gibi* Haçlı Seferleri sırasında savaş alanında karşılaştılar (Prométhée 1926, s. 33).

Haçlılar zamanında Gürcistan, Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki Kafkasya kıstağının tamamını kapsıyordu ve gücü Küçük Asya'nın her yerinde hissediliyordu. Haçlı teşebbüsünden bağımsız olarak, sadece kendi sınırlarının savunulması amacıyla da olsa Müslümanlara karşı sürekli bir mücadele yürütmüştür. Ona öyle bir saygı vardı ki, 10. yüzyılda yalnızca Gürcüler Kudüs'e kendi ulusal bayraklarıyla girme hakkına sahipti (Kılıç, 2005: 69).

29 Mayıs 1453'te Sultan II. Mehmet'in orduları İstanbul'u alınca kapılar Gürcistan'a kapandı. Boğazlardan Avrupa'ya giden yol kesildi. Gürcistan, ulusal varlığını tehlikeye sokan bu olayın önemini tam olarak hissetmiş, bu yüzden Türkiye'ye karşı koalisyon kurmaya çalışmıştı. 1461'de Gürcistan Kralı VIII. George Fransa'ya olağanüstü görevli bir grup delege gönderdi. Delegeler, önce Fransa Kralı Charles'a sonra Dük Philippe-le-Bon'a İstanbul'un fethi ve kutsal yerlerin kurtarılması için tam bir eylem planı sundular. Bu amaçla Gürcistan kralı bir *Fransız-Gürcü ittifakı* önerdi; ancak Avrupa'daki genel durum bu büyüklükte bir girişimde bulunulmasına izin vermedi ve Gürcü delegelerin çabaları sonuçsuz kaldı. Fransa Kralı Charles ölünce Gürcü misyonu yalnızca XI. Louis'in taç giyme törenine katılmakla yetinmek zorunda kalmıştır (Prométhée 1926, s. 33).

Aslında Osmanlı sadece Küçük Asya'nın tamamına hâkim değildi, Balkanlar ve Karadeniz'in kuzey kıyıları, aynı zamanda Kuzey Kafkasya'ya hâkimdi. Gürcistan artık Müslüman dünyasının bu uçsuz bucaksız okyanusunda karayla çevrili küçük bir adadan başka bir şey değildi, ancak cesaretini kaybetmedi ve düşmanların tekrarlanan saldırılarına karşı

[14] Jean Martin Gürcistan Uluslararası Komitesi Başkanı da benzer düşünceye sahiptir (Prométhée, Novembre 1926).

kahramanca direndi ve bir gün kendisini sıkıştıran çemberi kırabileceği umudunu her zaman korudu (Prométhée 1926, s. 34).

Kral VI Vahtang tarafından Fransa'ya, bilgili bir sözlük bilimci ve ünlü yazar olan amcası Prens Saba Soulkan Orbéliani[15] XIV. Louis'e gönderildi (Prométhée 1926, s. 34). Prens Orbéliani Katolikti, keşiş Saba adıyla Marsilya'ya gelmiş ve büyük diplomatik beceri sergilemişti. Katolikliği Gürcistan'da ve Kafkasya'da yayma projesini teklif ettiği Vatikan çevrelerinde büyük yankı uyandırmıştı. Papa Clement Saba'yı, Paris'te büyükelçiler gibi karşılamıştı. Gürcistan Parisliler tarafından bilinmiyor değildi; 17. yüzyıl Gürcistan'ını detaylı bir şekilde anlatan Chevalier Chardin'den sonra ülkeyi birçok Fransız seyyah ziyaret etmişti. Gürcistan'da entelektüel bir rönesans şekilleniyordu (Bilge, 2020: 490-493). 1703 yılında Kral VI. Vahtang, Tiflis'te ilk kez bir incilin basıldığı Gürcü matbaasını kurmuştur (Prométhée 1926, s. 34-35).

Bu süreçte Gürcistan, Fransız dehalarının etki alanına girmeye çalışmıştır. Corneille, Racine, Voltaire, Molière, La Fontaine gibi büyük Fransız yazarların eserleri Gürcü diline çevrilir. Fransız ansiklopedistlerin felsefesi Gürcü edebiyatı üzerinde etkisini gösterir. Kral Vahtang'ın kanunları, Vachucht'un tarihi ve coğrafyası Marie-Félicité Brosset (1802-1880) tarafından Fransızcaya da çevrilir. Prométhée'e göre, Fransa her zaman *çocuklarından* birini zor durumdaki insanlara vermiştir: Amerika Birleşik Devletleri'ne Marquis de Lafayette (1757-1834), Transvaal[*]'da Villebois-Mareuil (1847-1900), Polonya'ya General Maxime Weygand (1867-1965) verilmiştir. Gürcistan'a da büyük bir bilim adamı, Marie-Félicité Brosset[16](1802-1880) verilmiştir. Petrograd'a gelen bu Fransız âlim, tüm hayatını Gürcistan'a, onun tarihini ve edebiyatını incelemeye adamıştır. Dikkate değer çalışmalarıyla Gürcistan'ı medeni milletler ailesine katmıştır. Tiflis'te bir caddenin onun adını taşıdığını belirten yazar Gürcistan'ın onu asla unutmayacağını ve onun anısına olduğu kadar büyük vatanı Fransa'ya da duygusal şükranlarını ifade etmiştir (Prométhée 1926: 35).

Kısaca 1783 yılında II. Katerina ile bir ittifak ve himaye anlaşması imzalanır ve Kafkasya'nın Thermopylae'si[17] dostane bir şekilde Rus ordularına açılır. Böylece Rusya, Gürcistan topraklarına girerek 1801'de gerçekleşen ilhakını gizlice hazırlar. Bu darbeye ilişkin manifesto Avrupa'da anında yankı bulmuş ve Fransa ile İngiltere'nin protestolarına yol açmıştı. İmereti Kralı II. Solomon, Fransa'nın İstanbul büyükelçisi General Sébastiani aracılığıyla Napolyon'a sıcak bir çağrıda bulunur. Ondan müdahale etmesini ve Rusya'nın işgalini durdurmasını istemiştir. Ancak Napolyon Avrupa işleriyle çok meşguldü ve bu çağrı cevapsız kalmıştır. Georges Gwazawa'a göre o günden itibaren Rus egemenliğine karşı umutsuz bir mücadele başladı. Gürcü halkının ayaklanmaları, ezilen ülkenin farklı yerlerinde birbirini takip etti: 1804'te Mtiuletia'da, 1812'de Kahetia'da, 1812'de Kahetia'da, 1818'de

[15] Saba Soulkhan Orbéliani, Fransa'yı ziyaret eden bilinen ilk Gürcü devlet adamıydı: XIV. Louis'in sarayında ülkesini iki kez temsil etmiştir (Khakhanoff, 1900: 98).

[*] Güney Afrika'da varlığını 1857'den 1902'e kadar sürdüren bir devlet.

[16] Oryantalist Marie-Félicité Brosset Gürcistan için önemli bir aydındır. 1838 ve 1844'te Moskova arşivlerini incelemiş, sonra, 1847-1848'de Kafkasya'ya bir gezi yapmıştır. Bu gezi sırasında Gürcistan'la ilgili çok sayıda belgeyi, özellikle de Gürcistan kroniklerini toplamıştır. 1867'de Mekintarist Babaların (1700 yılında Sebasteli Mıkhitar tarafından kurulan bir Ermeni Katolik manastır tarikatıdır. https://mechitharisten.org/) zengin kütüphanesindeki Ermenice el yazmalarını incelemek için Venedik'e gitti Daha sonra toplanan materyalleri tercüme etmek ve yorumlamak için çalıştı ve anıtsal Gürcistan Tarihi de dâhil olmak üzere en önemli eserlerini Saint Petersburg'da çoğunlukla Fransızca olarak yayınladı. Rusya'da çarlarla Gürcistan kralları arasındaki yazışmaları yayınladı (Brosset, 2024).

[17] Antik dönemde Pers-Yunan Savaşlarının en ünlülerinden biri olan Thermopylae Muharebesi, MÖ 480'in Ağustos veya Eylül aylarında Yunan şehirlerinin ittifakı Pers İmparatorluğu'na karşı savaşmıştır. Yaklaşık 10.000 kişiden oluşan Yunan ordusu ile 150.000 kişilik Pers ordusu savaşmıştır. Yunanlılar Perslerin merkeze girişini engellemeye çalışmışlardır. Thermopylae geçini tutan Spartalı komutan Leonidas da yenilgiye uğrayınca Persler Orta Yunanistan'ı ele geçirip Atina'yı yakıp yıkmışlardır (Tekin 2019: 105).

Imeretia, sonra da 1830'daki Tiflis komplosu. Kırım Harbinde Gürcistan ile müzakereler kesildi. Ancak Müttefiklerin yaklaşımından sonra Gürcistan sorununun Paris Kongresi'nde (1856) gündeme getirileceği düşünülürken Rusya, ilhakın oldubittisinin tanınmasını istiyordu ve Fransız tezi uzlaşmacı olmadığından, listede "Gürcistan'ın bağımsızlığı" formülü görmezden gelindi (Prométhée 1926: 36).

Birinci Dünya savaşı sırasında Rusya çökmüş, Gürcistan ise yeniden toparlanmıştır. Savaşa katılan iki yüz bin Gürcü'nün yarısından fazlası Polonya ovalarında, Galiçya dağlarında ve Kafkasya cephesinde can vermiştir. Şüphesiz Polonyalılar, Ukraynalılar gibi o zamanlar Rusya'ya tabi olan tüm uluslar gibi Gürcülerde da Rus bayrağı altında savaştılar. Nihayet, 26 Mayıs 1918'de Gürcistan bağımsızlığını ilan etmiş ve Gürcistan sorunu tarihin kaçınılmaz akışı içinde doğal çözümüne kavuşmuştur. Gürcistan'a hukuki olarak tanınma müttefikler adına Yüksek Konsey Başkanı Aristide Briand [18] tarafından yazılmış ve imzalanmıştır. Gvazava'a göre, artık Avrupa'yı tehdit eden İslam dini değil, Rusya'sının uçsuz bucaksız coğrafyasında heyecanlanan ve mücadele eden yeni bir oluşumun barbarlarıdır. Çağdaş uygarlık ile Moskova barbarlığı arasındaki bu devasa mücadeleye ilk müdahale eden Gürcistan olmuştur (Prométhée, 1926: 37).

Gürcistan *Fransa'daki Gürcü Derneği* tarafından her yıl bağımsızlığının ilanının yıl dönümlerini, Alliance Française'[*]de ve Aéro-Club gibi yerlerde devasa konferans salonlarında kutlamıştır. (Prométhée, 1935: 25). Fransa'nın entelektüel etkisine vurgu yapılmış, ancak Kafkasya'daki Bolşevik işgali her ne kadar zararlı olsa da bir ders olarak görülmesi istenmiştir. Kurtuluşun ise her zaman Kafkas halklarının, birlik, beraberlik ve kardeşlik yolunda ilerlemesiyle mümkün olacağı dile getirilmiştir (Prométhée, 1929: 5).

Gelinen süreçte Fransa'nın genel dış politikasını şöyle özetlemek mümkündür: "*Aslında Fransız halkı bir yandan Fransa'nın tarih boyunca dünyayı etkileyen büyük bir güç olduğunu düşünmenin özgüvenini yaşarken bir yandan da ülkenin sürekli güç kaybettiğini hissetmenin iç sıkıntısı arasında gelgit yaşayan bir halk olmuştur. ... Dolayısıyla, tıpkı Soğuk Savaş'ta olduğu gibi Soğuk Savaş sonrasında da Fransa ikinci sınıf tren biletiyle birinci sınıf kompartımanda yolculuk yapan sorunlu ülke görünümünü sürdürmektedir. Bu durumun bilincine vardıkça da Fransa güç kaybediyor, kendini yenilemeli geleneksel kaygısı sık sık dile getirilmektedir*." (Fırat, 2009: 116).

Sonuç

Kafkasya, Karadeniz ve Hazar Denizi'nin arasındaki kıstak coğrafi konumunun gereği uluslararası ilişkilerde önemli rol oynamıştır. Genel barış ve dünya ekonomisini ilgilendiren Kafkasya sorununun tüm boyutlarının gündeme gelmesi oldukça elzemdir. Kafkas Kıstağı adıyla yaşanabilir bir devletin yaratılması için gerekli tüm verileri sunuyor mu sorusuyla başlayan tartışmalar öncelikle Kafkasya kendisini Rusya'dan farklı bir organizma olarak görmeli yargısına ulaşmaktadır. Yüzyıllardır burada dil ve gelenek bağlamında Slav ırkıyla hiçbir ortak yanı olmayan başta Türk, Gürcü, Ermeni olmak üzere çeşitli halkların yaşadığı bilinmektedir. Bu sebeple özellikle Güney Kafkasya'da bulunan devletlerin birbirleriyle ilişkileri önem arz ermektedir.

1918 yılında sosyo-politik konjonktürü milli çıkarlar çerçevesinde değerlendiren Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Rusya'dan ayrılarak kısa ömürlü de olsa bir çatı altında bağımsızlık ilan etmişlerdi. Prométhée'ye göre Rusya'nın bir müdahalesiyle bozulmamış

[18] Fransız devlet adamı Aristide Briand (1862-1932) 1925'te başbakan olarak, çeşitli anlaşmalar ve garantiler içeren Locarno Paktı'nı imzaladı. Locarno, Briand ruhunu, yani politikanın insancıllaştırılmasını somutlaştırdı. 27 Ağustos 1928'de Quai d'Orsay'da on beş ülkeyle savaşın reddini öngören Paris Paktı'nı veya Kellogg-Briand Paktı'nı imzaladı. Nobel Barış Ödülü sahipleri arasında Briand da katıldı (Briand, 2024).

[*] Alliance Française, amacı Fransız dilini ve Fransız kültürünü Fransa içinde ve dışında tanıtmak olan bir Fransız kuruluşudur (Alliancefrançaise, 2024).

olsaydı Kafkasya'nın siyasi birliği kesin olarak pekişmiş olacaktı. Öte yandan Türkiye'nin kurtuluş savaşı mücadelesinde Bolşeviklerle ittifakı *Kafkas meselesinin* unutulmasına, hatta sahipsiz kalmasına sebep olduğu iddiası dile getirilmiştir. Kafkasya'nın reel politiğini bir tarafa bırakan Fransa ve İngiltere artık Moskova'yı muhatap almaya başlamışlardır. Rusya ise Kafkasya'da sadece politik ve stratejik bakımdan değil ekonomik bakımdan da avantajlı duruma geçmiştir.

Gürcü nasyonal demokratların liderlerinden, Promethée dergisi redaktörü Gvazava, Fransızca kaleme aldığı yazılarında Fransa'yı Kafkas halklarına destek olmaya davet etmiştir. Azerbaycan, Ermenistan, Ukrayna ve Gürcistan entelijansiyası bağımsızlık yıldönümlerini kutlama vesilesiyle Paris'te salonlarda Batı kamuoyuna Kafkas halklarının meselelerini bıkmadan usanmadan anlatmışlardır. Promethée dergisi bu aydınların yazılarıyla Kafkasya'nın bir Akdeniz medeniyetine ait olduğunu ispat etmiş ve Rusya'nın Slavlaştırma politikasına şiddetle karşı çıkmıştır. Dergi Kafkas halklarının bağımsızlığının desteklemesi ve bu yönde politika geliştirmesi için Fransa'yı göreve davet etmiştir. Kısaca Fransa'da kurulan Gürcü Derneği ve Comité France-Orient gibi kuruluşlar Batı kamuoyunun dikkatini Kafkaslar üzerine çekmek için sempozyum, sergi, konferans gibi çeşitli aktivitelerle faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

KAYNAKÇA

Armaoğlu, Fahir (1983), *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Bilge, Sadık Müfit (2020), "Gürcüler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. Ek-1 (Gözden geçirilmiş 2. basım), Ankara, ss. 490-493.

Çağlayan, K. Tuncer (2000), "Birinci Dünya Savaşı Sonlarında Kafkasya'da İngiliz Faaliyetleri", *Belleten*, Cilt 64 - Sayı 240, 487-507.

Çamlıyol, Havva (2019), "Promethee Hareketi Ve Ukrayna", (*Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,* (Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal İlişkiler Anabilim Dalı Yayımlanmamış YLS Tezi), İzmir.

Documents Diplomatiques *L'Alliance Franco-Russe* (1918), Berger Levrault (Ed.), Paris.

Les Documents politiques, diplomatiques et financiers, No: 6, Juin 1922, Paris.

Hoesli, Éric (2006), *À la conquête du Caucase: Épopée géopolitique et guerres d'influence*, Paris, Éditions des Syrtes.

Gvazava, Georges (1926), *Prométhée,* Novembre.

Fırat, Melek (2009), "Soğuk Savaş Sonrasında Fransa'nın Dış Politikası", *SBF Dergisi* 64-1, 2009.

Karpat, Kemal H. (2010) *İslâm'ın Siyasallaşması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Khakhanoff, M. A. (1900), *Histoire de Géorgie,* Tiflis.

Kılıç, Sami (2005), "Gürcülerin Dini Tarihçesi", *Dini Araştırmalar,* C. 8, S. 22, ss. 63-74.

Kurat, Akdes Nimet (1987), *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara, TTK Yayınları.

Le Petit Robert Dictionnaire de la Langue Française 1 (1991), Paris.

Leroy-Beaulieu, Anatole (1888), *La France, la Russie et l'Europe*, Paris, Calmann Lévy.

Necefoğlu, Hacali, (2022), "Hosrov Bey Sultanov ve Onun Kafkas'ın Kurtuluşu Raporu", *XVIII. Türk Tarih Kongresi Ankara: 1-5 Eylül 2018,Kongreye Sunulan Bildiriler*, X. Cilt, 361-378, Ankara.

Üstün, Kutay et Karakurt, Metehan (2019), "İlminskiy'nin Eğitim Sistemi Üzerinden Rus Milliyetçiliğinin Kısa Bir Okuması", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Volume: 42, Summer-2019, ss. 177-187.

Pirenne, Henri (2019), *Hazreti Muhammed ve Şarlman, İslam Fetihleri ve Ortaçağ Batı Uygarlığı*, İstanbul, Pınar Yayınları.

Prens De Valori (1898), *Le Traité Franco-Russe: Mémorandum Politique*, Paris, Librairie Nouvelle.

Tekin, Oğuz (2019), *Eski Yunan ve Roma tarihine Giriş*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Uygur, Fatma ((2018), "Bolşevik İhtilâli Sürecinde Fransa'nın Kafkasya Politikası ve Ali Merdan Topçubaşı'nın Diplomatik Mücadelesi", *I. Dünya Savaşı Dönemi'nde Osmanlı Devleti Azerbaycan İlişkileri ve Kafkas İslam Ordusu Uluslararası Sempozyumu* (13-16 Eylül 2018), Bakü.

Gazete ve Dergiler

Bulletin officiel du Comité France-Orient, 01. 05. 1926.

Prométhée, Organe de défense nationale des peuples du Caucase et de l'Ukraine et du Turkestan, (Kafkasya, Ukrayna ve Türkistan halklarının Ulusal Savunma Organı)

Prométhée, 1927/06-1927/07.

Prométhée, Novembre 1926.

Prométhée, Juin 1929.

Prométhée, Juin, 1935.

Le Caucase: organe de la pensée nationale indépendante, 01.11.1938.

İnternet Kaynakları

Alliance Française: https://www.alliancefr.org/

https://fr.wikipedia.org/wiki/Guerre_du_Caucase#/media/Fichier:Georgianroad.jpg Erişim: 18. 03. 2024.

https://fr.wikipedia.org/wiki/Livre_noir Erişim: 03. 03. 2024.

https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1926/briand/biographical/ Erişim: 04. 03. 2024.

https://fr.wikipedia.org/wiki/Marie-F%C3%A9licit%C3%A9_Brosset Erişim: 02.02.2024.

https://archive.org/details/unlivrenoirdiplo0301marcuoft/page/n15/mode/2up Erişim: 04. 04. 2024.

https://mechitharisten.org/

Ek-1 PROMÉTHÉE



15 Novembre 1926
Première Année. — N° 1

REVUE MENSUELLE

Le Numéro { FRANCE : 3 francs
ETRANGER : 5 francs

Organe de Défense Nationale des Peuples du Caucase et de l'Ukraine

JO 72905. nov 1926 – mars 1927